

Кобильченко Вадим Володимирович,
доктор психологічних наук, професор,
ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
м. Київ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА Й ДОПОМОГА ШКОЛЯРАМ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ ТА ЇХ БАТЬКАМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна, яка почалась у 2014 році й триває дотепер, безумовно, може розглядатися в якості довготривалої деприваційної ситуації, позаяк депривація – це психічний стан, виникнення якого зумовлене життєдіяльністю особистості в умовах тривалого позбавлення або істотного обмеження можливостей для задоволення життєво важливих потреб.

Натепер, в умовах війни, чимало школярів з порушеннями зору та їх батьків опинились у важкій деприваційній ситуації, коли неможливо або вкрай важко задовольнити як фізіологічні, так і соціальні й психологічні потреби, коли ані дитина, ані близькі дорослі не почуваються у безпеці і не завжди можуть захистити дитину від страхів війни.

У людей, які зазнали депривації особистісних потреб, нерідко виникають деформації суб'єктивного образу світу, які проявляють себе таким чином:

– образ світу в цілому. Депривація руйнує саме уявлення особистості про життя та його цінності, про свою цінність та життєздатність у світі. Це має назву «онтологічної непевності»;

– образ «Я». Людина відчуває себе «не такою, як усі інші», не вартою любові. Нерідко це сполучається з уявленням про себе, як про «слабку істоту», що не здатна змінити свою життєву ситуацію. Це супроводжується невпевненістю у своїх силах і можливостях, безсиллям та безпорадністю (позиція жертви). Можливий також інший варіант: людина зовні здається «сильною», проявляє агресію, але за цією бронею – глибинний страх і те ж почуття безпорадності, ускладнене відчуженням від інших людей;

– образ іншого (близького й далекого). Інші люди уявляються

небезпечними і ворожими. Виникають труднощі із довірою: такі люди нікому не довіряють, часто заперечують саму можливість звернутися до кого-небудь за допомогою.

Відзначені особливості суб'єктивного образу світу депривованої особистості визначають завдання й психологічний зміст роботи. Якщо порушення або деформація суб'єктивного образу світу вже відбулися, необхідна тривала психологічна робота – відновлення цілісного й упорядкованого суб'єктивного образу світу особистості, нехай він навіть буде іншим, аніж раніше. При цьому не обійтися без відновлення розірваних зв'язків: із самою собою та іншими людьми, а також зв'язку минулого, сьогодення й майбутнього, що дає можливість, з одного боку, «знайти корінь проблеми» й «пожвавити» життєві резерви особистості, а з іншого боку – знайти майбутнє й себе у ньому й освоїти продуктивні способи поведінки у кризових ситуаціях. Результатом такої перебудови є новий образ світу й себе у ньому.

Необхідно допомогти дитині якомога раніше знайти сили в собі самій, навчити її опиратись зовнішнім негативним впливам (стресам, конфліктам тощо) і водночас ефективно взаємодіяти із соціальним довкіллям.

Отже, глибокі психологічні проблеми, що стрімко виникають на тлі війни та порушеного розвитку, нерідко переходять критичну межу, за якою вікові кризи перетворюється в екстремальну ситуацію, що вимагає термінового втручання ззовні.

Саме тому, діти й дорослі потребують кваліфікованої психологічної підтримки та допомоги, що спрямовані на профілактику та подолання наслідків депривації основних життєвих потреб та повноцінний психосоціальний розвиток особистості.

Ці два маршрути психологічної роботи можуть бути реалізовані в межах психологічного супроводу, який ми розглядаємо як інтегративну технологію, що містить у собі два ключових компоненти: психологічну підтримку дитини на певному етапі її розвитку й психологічну допомогу їй та її найближчому

оточенню (дорослим суб'єктам супроводу) у подоланні особистісних і міжособистісних проблем і труднощів.

В цілому, психологічна підтримка заснована на вірі в природну здібність особистості долати життєві перешкоди при сприянні тих, кого вона вважає значущими для себе. Для того щоб підтримувати дитину дорослі самі повинні відчувати впевненість, вони не зможуть цього робити до тих пір, доки не навчаться адекватно сприймати себе й не досягнуть самоповаги і впевненості. Тому так важливо долучати до цієї роботи батьків дитини.

Отже, психологічна підтримка, головним чином, покликана попереджувати виникнення психологічних проблем і конфліктів у сфері соціальної взаємодії та на шляху особистісного становлення школяра з порушеним зором.

Розглядаючи термін «підтримка» хочемо зробити акцент на глибинному змісті цього явища в психологічній теорії й практиці. Сутність «підтримки» полягає в складних перетвореннях, що зачіпають особистість дитини, яка розвивається, має потребу в розумінні, прийнятті, авансуванні, особливих стратегіях і тактиках виховання, в озброєнні механізмами й способами саморозвитку.

Як стрижень психологічної підтримки виділяють значеннєве ядро – поле проблем дитини, за допомогою якого дорослий зберігає цілісність особистості дитини. Проблема виступає моделлю унікальної життєвої ситуації розвитку кожної конкретної дитини й може бути використана, як зміст аналізу причинно-наслідкових зв'язків, що визначили джерело проблеми, включення у неї інших людей.

Метою психологічної підтримки в даному контексті стає цілеспрямований розвиток особистості дитини з порушеним зором, допомога зростаючій людині в знаходженні себе, тобто в самовизначенні й самореалізації, «виращування» суб'єктної позиції дитини.

Основними завданнями психологічної підтримки є:

– допомога дитині в усвідомленні й вирішенні життєвої ситуації;

– виявлення власного розуміння дорослим проблеми дитини, усвідомлення всієї ситуації її розвитку й саморозвитку;

– спільна з дитиною рефлексія її проблеми, спонукання до усвідомлення себе як суверенного суб'єкта самостійного життєвого досвіду й дії;

– створення умов для усвідомлення дитиною перспективи власного саморозвитку.

Для реалізації мети й завдань психологічної підтримки використовуються стратегія й тактики як відповідь на вирішення вікових завдань розвитку й варіанти вирішення виникаючих на шляху становлення особистості дитини з порушеннями зору життєвих проблем.

Стратегія психологічної підтримки полягає в переведенні дитини з порушеним зором з пасивної позиції «жертви» й «споживача» в активну позицію суб'єкта діяльності; вона знаходить своє вираження в основних тактиках, кожна з яких орієнтована на свій тип вирішення проблем, основними серед яких є сприяння й взаємодія.

Таким чином, мається на увазі передусім емоційна й екзистенціальна підтримка, в основі якої лежить збереження максимуму волі й відповідальності дитини за вибір варіанту вирішення актуальної життєвої проблеми.

На відміну від психологічної підтримки, психологічна допомога – це різновид допомоги, яку надає психолог людині або групі людей в оптимізації психофізіологічних станів, поведінки, реалізації індивідуальної й особливо групової діяльності.

В якості завдань психологічної допомоги орієнтовно можна визначити центральну доміную – особистість, а саме – увесь спектр особистісної проблематики. Центральна доміюанта психологічної допомоги розкривається в декількох предметних перспективах, які психолог допомагає реалізувати дитині та її найближчому соціальному оточенню. Це завдання щодо формування суб'єктності, розвитку функціональних і екзистенційних складових особистісного «Я»; завдання самовизначення особистості, особистісного вибору, особистісної рефлексії тощо.

Таким чином, зміст психологічної допомоги реалізується у кваліфікованих професійних діях практичного психолога, спрямованих на допомогу людині або співтовариству в складних ситуаціях життєвого вибору, що виникають в процесі особистісного становлення й соціального буття.

Психологічна допомога включає: психодіагностику, психокорекцію, психологічне консультування тощо. Таким чином, психологічна допомога, на відміну від психологічної підтримки, покликана допомогти людині в нормалізації її психоемоційних станів, корекції Я-образу та соціальних установок щодо інших людей, у розв'язанні психологічних проблем та труднощів особистісного зростання, соціальної взаємодії.

Ці два складники психологічного супроводу перебувають у тісній неподільній єдності, взаємній детермінації та взаємовпливі.

Список літературних джерел

1. Кобильченко В. В. Психологічний супровід дітей дошкільного віку з порушеннями зору: монографія. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс». 2015. 205 с.
2. Кобильченко В. В. Соціально-психологічні основи розвитку та корекції особистості підлітка в нормі і при патології зору: монографія. К.: Освіта України. 2010. 552 с.
3. Кобильченко В. В. Теоретичні основи психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з порушеннями зору: монографія. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс». 2017. 367 с.
4. Кобильченко В. В., Омельченко І. М. Спеціальна психологія: підручник. Київ : ВЦ «Академія». 2020. 224 с.
5. Кобильченко В.В. Особистість дошкільника в умовах зорової депривації: монографія; Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. Київ: Видавець Цибульська, 2023. 240 с.

Колишкін Олександр Володимирович

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна

ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ АДАПТИВНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ РУХОВОЇ СФЕРИ